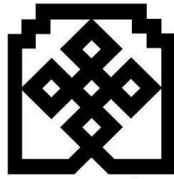

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه حکیم سبزواری

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی فقهی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از

دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی

استاد راهنما :

دکتر سیدجواد خاتمی

استاد مشاور:

دکتر فاطمه رجایی

پژوهشگر:

فاطمه مجدی

دانشگاه حکیم سبزواری

بسمه تعالی

فرم ۱۱۲-ت

فرم ارزشیابی و صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد*

جلسه دفاع از پایان نامه خانم فاطمه مجدلی دانشجوی رشته ی فقه و مبانی حقوق به شماره دانشجویی ۹۲۱۳۲۲۱۰۲۵ با عنوان: «بررسی فقهی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی» در مورخه ی ۹۲/۱۰/۱۴ ساعت ۱۲ در سالن اجتماعات دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی تشکیل و توسط هیات داوران مورد ارزشیابی قرار گرفت و نمره ۱۸٫۵ برابر درجه بسیار خوب آن تعیین گردید.

به این ترتیب از این تاریخ خانم فاطمه مجدلی به عنوان کارشناس ارشد در رشته مذکور شناخته می شود.

نمره کسب شده	مورد ارزشیابی	مورد	حداکثر نمره
۴	۱- کیفیت نگارش	رعایت اصول نگارش انجام در تنظیم بخشهای مختلف، کیفیت تصاویر، جداول و اشکال، تنظیم فهرست ها، منابع و ماخذ	۴
۹	۲- کیفیت علمی	بررسی تاریخچه و سابقه تجربی و نظری موضوع انجام منطقی در بخش های مختلف پایان نامه، ابتکار و نوآوری ماهیت و ارزش علمی، پایان نامه با استفاده از منابع معتبر و جدید، کیفیت تجربه و تحلیل یافته ها و نتیجه گیری، روشی بودن روش کار، هدف ها و فرضیه های تحقیق، جدید بودن روش تحقیق	۱۰
۳٫۷۵	۳- کیفیت ارائه در جلسه دفاع	تسلط بر موضوع و بیان واضح و تفهیم آن، توانایی در پاسخگویی به سوالات مطرح شده در جلسه، رعایت زمان ارائه، روش ارائه	۴
۱	۴- ارزشیابی گزارشات	گزارش های دوره ای، پیشرفت کار (حداقل ۴ مورد)	۱
۱۷٫۵	۵- خروجی پایان نامه	مقاله مستخرج از پایان نامه، این نمره به صورت زیر اختصاص می یابد: ۱) چکیده کنفرانسی هر مورد ۲۵/۱۰ نمره تا سقف ۵/۵ نمره ۲) مقاله کامل در مجموع مقالات همایشهای معتبر یا مقاله در مجلات علمی-پژوهشی معتبر پذیرفته شده یا چاپ شده هر مورد ۵/۵ نمره تا سقف ۱۰ نمره ۳) مقاله پذیرفته شده یا چاپ شده در مجلات علمی-پژوهشی معتبر ۱ نمره ۴) مقاله ارسال شده مجلات علمی-پژوهشی معتبر هر مورد ۲۵/۱۰ نمره تا سقف ۵/۵ نمره ۵) دستگاه ساخته شده دارای گواهی ثبت اختراع یا به سفارش سازمان ها تا سقف ۱ نمره ۶) دستگاه ساخته شده کاربردی که به تایید رئیس دانشکده رسیده باشد تا سقف ۵/۵ نمره	۱۰
۱۸٫۲	جمع		

درجه معادل کسب شده:

(از ۱۶ تا ۲۰ عالی □ از ۱۸ تا ۱۷/۹۹ بسیار خوب □ از ۱۶ تا ۱۷/۹۹ خوب □ از ۱۴ تا ۱۵/۹۹ قابل قبول □ کمتر از ۱۴ غیر قابل قبول □)

مشخصات هیات دوران

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	محل کار	امضاء
۱	دکتر سید جواد خاتمی	استاد راهنما	استادیار	دانشگاه حکیم سبزواری	
۲	دکتر فاطمه رجایی	استاد مشاور	استادیار	دانشگاه حکیم سبزواری	
۳	دکتر ناصر ایزدی سلمانی	استاد داور	استادیار	دانشگاه حکیم سبزواری	
۴	دکتر عباس گنجعلی	نماینده تحصیلات تکمیلی	استادیار	دانشگاه حکیم سبزواری	

امضاء
رئیس دانشکده

امضاء
مدیر گروه

* این فرم الزاماً باید به صورت تایپ شده تهیه، ارسال و در پایان نامه درج شود

دانشگاه حکیم سبزواری

سوگند نامه دانش آموختگان دانش گاه حکیم سبزواری

کزین برتر اندیشه بر نگذرد

به نام خداوند جان و خرد

اینک که به خواست آفریدگار پاک ، کوشش خویش و بهره گیری از دانش استادان و سرمایه های مادی و معنوی این مرز و بوم، توشه ای از دانش و خرد گردآورده ام، در پیشگاه خداوند بزرگ سوگند یاد می کنم که در به کارگیری دانش خویش، همواره بر راه راست و درست گام بردارم. خداوند بزرگ، شما شاهدان، دانشجویان و دیگر حاضران را به عنوان داورانی امین گواه می گیرم که از همه دانش و توان خود برای گسترش مرزهای دانش بهره گیرم و از هیچ کوششی برای تبدیل جهان به جایی بهتر برای زیستن، دریغ نورزم. پیمان می بندم که همواره کرامت انسانی را در نظر داشته باشم و ممنوعان خود را در هر زمان و مکان تا سر حد امکان یاری دهم. سوگند می خورم که در به کارگیری دانش خویش به کاری که با راه و رسم انسانی، آیین پرهیزگاری، شرافت و اصول اخلاقی برخاسته از ادیان بزرگ الهی، به ویژه دین مبین اسلام، مبیانت دارد دست نیازم. همچنین در سایه اصول جهان شمول انسانی و اسلامی، پیمان می بندم از هیچ کوششی برای آبادانی و سرافرازی میهن و هم میهنانم فروگذاری نکنم و خداوند بزرگ را به یاری طلبم تا همواره در پیشگاه او و در برابر وجدان بیدار خویش و ملت سرافراز ، بر این پیمان تا ابد استوار بمانم.

نام و نام خانوادگی: فاطمه مجدی

امضای دانشجو

تاییدیه ی صحت و اصالت نتایج

بسمه تعالی

اینجانب فاطمه مجدی به شماره دانشجویی ۹۲۱۳۲۲۱۰۲۵ رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد

تأیید می نمایم که کلیه نتایج این پایان نامه حاصل کار اینجانب و بدون هرگونه دخل و تصرف و موارد نسخه برداری شده از آثار دیگران را با ذکر کامل مشخصات منبع ذکر کرده ام در صورت اثبات خلاف مندرجات فوق به تشخیص دانشگاه مطابق با ضوابط و مقررات حاکم (قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان . قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ضوابط و مقررات آموزشی پژوهشی و انضباطی ...) با اینجانب رفتار خواهد شد . و حق هرگونه اعتراض در خصوص احقاق حقوق مکتسب و تشخیص و تعیین تخلف و مجازات را از خویش سلب می نمایم . در ضمن مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی و مراجع ذی صلاح (اعم از اداری و قضایی) به عهده اینجانب خواهد بود و دانشگاه هیچ گونه مسئولیتی در این خصوص نخواهد داشت .

نام و نام خانوادگی : فاطمه مجدی

امضای دانشجو

تقدیم و تشکر

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی.
به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است.
به پاس قلب های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می گراید.
و به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند.

این مجموعه را به پدر مهربانم و همچنین روح پرفتوح مادر عزیزم تقدیم می کنم.

با سپاس از سه وجود مقدس

...آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم.

...موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم.

...و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند.

پدرانمان.

مادرانمان.

استادانمان.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	۱
مقدمه	۲
کلیات پژوهش	۴
تعریف مسئله	۴
اهداف پژوهش	۴
اهمیت موضوع پژوهش	۵
سؤالات اصلی و فرعی پژوهش	۵
فرضیه پژوهش	۶
روش و پیشینه تحقیق	۶
فصل اول: بررسی مرگ مغزی و پیوند اعضا از دیدگاه علوم پزشکی و فقه اسلامی	۸
۱-۱ مراحل حیات و معیارهای شناخت مرگ طبیعی در علوم پزشکی	۸
۱-۱-۱ مراحل حیات	۸
۱-۱-۲ معیارهای شناخت مرگ طبیعی	۹
۲-۱ حیات و مرگ از دیدگاه فقه	۱۰
۲-۱-۱ اسباب مرگ از نظر شرعی و علمی	۱۳
۳-۱ بررسی مرگ مغزی از دریچه علم پزشکی	۱۴
۱-۳-۱ مفهوم شناسی مرگ مغزی	۱۴
۱-۳-۱-۱ شرایط تلقی مرگ مغزی	۱۵
۲-۳-۱ مرگ مغزی و بررسی وضعیت مشابه	۱۶

- ۴-۱ بررسی مرگ مغزی از دریچه علم فقه..... ۱۷
- ۱-۴-۱ موضع گیری فقهای امامیه نسبت به حیات بیمار دچار مرگ مغزی..... ۱۷
- ۲-۴-۱ استدلال قائلان به زنده دانستن بیمار دچار مرگ مغزی..... ۱۷
- ۳-۴-۱ بررسی و تحلیل استدلال قائلان نظریات پیشین..... ۲۰
- ۴-۴-۱ نظرات قائلان به جواز برداشت عضو در مرگ مغزی و تحلیل آن..... ۲۳
- ۵-۴-۱ جمع بندی مطالب ۲۷
- ۶-۴-۱ موضع گیری فقهای شافعی و اهل سنت، نسبت به حیات بیمار دچار مرگ مغزی..... ۲۹
- ۷-۴-۱ زمان اجرای احکام میت در مرگ مغزی از دیدگاه فقهای امامیه..... ۳۲
- ۸-۴-۱ زمان اجرای احکام میت در مرگ مغزی از دیدگاه فقهای اهل سنت..... ۳۳
- ۵-۱ بررسی پیوند اعضا از دریچه علوم پزشکی..... ۳۵
- ۱-۵-۱ مفهوم شناسی پیوند اعضا..... ۳۵
- ۲-۵-۱ موضوع شناسی پیوند اعضا..... ۳۶
- ۳-۵-۱ اقسام پیوند اعضا از دیدگاه پزشکی..... ۳۷
- ۴-۵-۱ انواع عمل پیوند از دیدگاه فقه..... ۳۷
- فصل دوم: بررسی فقهی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی..... ۴۰
- ۱-۲ قطع کردن و برداشتن اعضا از دیدگاه امامیه..... ۴۰
- ۱-۱-۲ قطع و برداشت عضو در حال حیات..... ۴۰
- ۱-۱-۱-۲ دیدگاه حرمت..... ۴۰
- ۲-۱-۱-۲ دیدگاه جواز..... ۵۲
- ۲-۲ قطع اعضا از بدن مرده..... ۵۵
- ۱-۲-۲ قطع اعضای میت با اجازه چه کسی انجام می شود؟..... ۵۶

- ۲-۲-۱-۱ نقش وصیت در جواز برداشت عضو..... ۵۶
- ۲-۲-۱-۲ دلیل قائلین به منع یا عدم جواز وصیت برای برداشت عضو..... ۶۰
- ۲-۲-۱-۳ وصیت به برداشت عضو در فتاوی فقهای امامیه..... ۶۲
- ۲-۲-۱-۴ وصیت به برداشت عضو در کلام فقهای شافعیه..... ۶۴
- ۲-۲-۱-۵ نقش اجازه ولی شرعی در جواز برداشت عضو از دیدگاه امامیه..... ۶۴
- ۲-۲-۱-۵-۱ استدلال بر نافی بودن رضایت ولی شرعی در امر برداشت عضو..... ۶۷
- ۲-۲-۱-۵-۲ استدلال بر عدم نفوذ رضایت ولی شرعی در امر برداشت عضو..... ۶۹
- ۲-۲-۱-۵-۳ نتیجه گیری این قسمت..... ۷۱
- ۲-۲-۱-۶ نقش اجازه ولی شرعی در جواز برداشت عضو از دیدگاه فقهای شافعی..... ۷۱
- ۲-۲-۱-۷ نقش اجازه ولی فقیه در جواز برداشت عضو از دیدگاه امامیه..... ۷۳
- ۲-۲-۱-۸ نقش اجازه ولی فقیه در جواز برداشت عضو از دیدگاه شافعیه..... ۷۴
- ۲-۲-۳ قطع و برداشت اعضا از دیدگاه شافعیه..... ۷۴
- ۲-۳-۱ قطع و برداشت عضو در حال حیات..... ۷۴
- ۲-۳-۲ قطع و برداشت عضو در حال ممات..... ۷۴
- ۲-۴ دیه قطع اعضای بدن..... ۷۵
- ۲-۴-۱ دیه قطع اعضای بدن از دیدگاه امامیه..... ۷۵
- ۲-۴-۲ محل مصرف دیه..... ۷۷
- ۲-۵ دیه قطع اعضای بدن از دیدگاه شافعیه..... ۷۸
- ۲-۶ جنبه های مختلف پیوند اعضا از نظر فقها..... ۸۲
- ۲-۶-۱ برداشت عضو یا قطعه ای از بدن برای پیوند به صاحب آن..... ۸۲
- ۲-۶-۱-۱ اقوال فقهای امامیه..... ۸۲

- ۱-۶-۱-۲ اقوال فقهای شافعیه..... ۸۴
- ۲-۷-۲ پیوند اعضا در باب قصاص..... ۸۴
- ۲-۷-۱ اقوال فقهای امامیه..... ۸۴
- ۲-۷-۲ اقوال فقهای شافعیه..... ۸۴
- ۲-۷-۳ ادله قائلان به منع..... ۸۴
- ۲-۷-۴ ادله قائلان به جواز..... ۸۵
- ۲-۷-۵ اقسام پیوند در باب قصاص به طور اجمال..... ۸۵
- ۲-۸ پیوند عضو پس از اجرای حدود..... ۸۶
- ۲-۸-۱ اقوال فقهای متقدم و متأخر..... ۸۶
- ۲-۸-۲ اقوال فقهای معاصر..... ۸۶
- ۲-۸-۳ ادله منع پیوند..... ۸۶
- ۲-۹ پیوند عضو به بدن غیر صاحب عضو..... ۸۸
- ۲-۹-۱ پیوند عضو از حیوانات..... ۸۸
- ۲-۹-۱-۱ حیوان طاهر العین..... ۸۸
- ۲-۹-۱-۲ حیوان نجس العین..... ۸۸
- ۲-۱۰ فتاوی مراجع..... ۸۹
- ۲-۱۱ سایر مباحث مطرح..... ۹۱
- ۲-۱۱-۱ طهارت عضو پیوندی..... ۹۱
- ۲-۱۲ پیوند عضو از مجهول الهویه..... ۹۴
- فصل سوم: بررسی فقهی خرید و فروش اعضای بدن انسان..... ۹۷
- ۳-۱ حقوق انسان نسبت به اعضا و بررسی مالکیت او..... ۹۷

- ۲-۳ دلایل قائلان به وجودسلطه یا مالکیت انسان نسبت به اعضایش..... ۹۹
- ۱-۲-۳ دلایل امامیه..... ۹۹
- ۲-۲-۳ دلایل شافعیه..... ۱۰۰
- ۳-۳ دلایل قائلان به عدم مالکیت انسان نسبت به اعضایش..... ۱۰۱
- ۱-۳-۳ دلایل امامیه..... ۱۰۱
- ۲-۳-۳ دلایل شافعیه..... ۱۰۲
- ۴-۳ مالکیت و مالیت..... ۱۰۲
- ۵-۳ خریدوفروش اعضا..... ۱۰۴
- ۱-۵-۳ معنی بیع..... ۱۰۴
- ۲-۵-۳ دلیل شرعی جواز بیع و معاملات..... ۱۰۵
- ۳-۵-۳ دلایل مخالفین خریدوفروش اعضا..... ۱۰۵
- ۴-۵-۳ دلایل موافقین خریدوفروش اعضا..... ۱۱۲
- ۶-۳ خریدوفروش خون..... ۱۱۵
- ۱-۶-۳ اقوال فقهای امامیه..... ۱۱۶
- ۲-۶-۳ ادله قائلین به حرمت..... ۱۱۶
- ۱-۲-۶-۳ اجماع..... ۱۱۶
- ۲-۲-۶-۳ عدم مالیت خون..... ۱۱۷
- ۳-۲-۶-۳ خون نجس است..... ۱۱۸
- ۴-۲-۶-۳ استدلال به اصله الفساد..... ۱۱۸
- ۵-۲-۶-۳ اعانت بر گناه..... ۱۱۹
- ۶-۲-۶-۳ آیات..... ۱۱۹

- ۱۲۰.....۳-۶-۷ روایات
- ۱۲۲.....۳-۶-۳ ادله قائلین به جواز
- ۱۲۳.....۳-۶-۴ اقوال فقهای شافعیه
- ۱۲۳.....۳-۶-۵ نتیجه
- ۱۲۵.....نتیجه گیری
- ۱۲۷.....پیشنهادات
- ۱۲۸.....فهرست منابع

دانشگاه حکیم بسزوری

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: مجدی	نام: فاطمه	ش دانشجویی: ۹۲۱۳۲۲۱۰۲۵
استاد راهنما: دکتر سید جواد خاتمی	استاد مشاور: دکتر فاطمه رجایی	
دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	رشته: الهیات و معارف اسلامی	گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع: ۹۴/۱۰/۱۴	تعداد صفحات:

عنوان پایان‌نامه: بررسی فقهی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی

کلیدواژه‌ها: ادله فقهی، مرگ مغزی، پیوند اعضا، امامیه، شافعی.

پس از پیشرفت‌های فراوانی که در دانش پزشکی پدید آمد، معیار تشخیص مرگ، تغییری بنیادین یافت. لذا، در پی پیدایی نظریه مرگ مغزی، پژوهش در جنبه‌های گوناگون آن اهمیتی مضاعف دارد؛ چه اینکه این زمینه، هنوز با تردیدها و شبهه‌هایی مواجه است که آن را، نیازمند تأمل و بررسی جامع‌تر در پیکره‌ای منقح و متقن ساخته است. البته اهمیت این مسئله، زمانی وضوح بیشتری می‌یابد که بدانیم در پی تشخیص موضوع، تبعات چشم‌گیری به دنبال آن خواهد بود؛ یعنی چه بسا، حکم به جواز توقف مراحل درمانی پزشکی و حذف تجهیزات حمایتی مصنوعی از مصدوم مغزی داده شود. وانگهی، نکته دیگری که موجب اهمیت یافتن این مسئله شد، آمار خیره‌کننده پیوند اعضا است؛ چه آنکه مبتلایان مرگ مغزی، به رغم از بین رفتن اعمال حیاتی مغزشان، دارای جریان خون متعادل در اندامهایی چون قلب، کلیه‌ها، ریه‌ها و پانکراس هستند که می‌توان از این اعضا، برای درمان بیماران نیازمند استفاده کرد. پیرامون احکام فقهی پیوند اعضا از نظر امامیه، عمدتاً دو دیدگاه، وجود دارد: دیدگاه نخست، آنرا تحت شرایط خاص که همان در نظر داشتن نجات جان انسان و بهبود سلامتی وی می‌باشد جایز شمرده و دیدگاه دوم، آنرا مطلقاً نامشروع می‌داند و دلیل خود را در تعارض این عمل با کرامت و شخصیت انسانی و اینکه این کار مصداق مثله و هتک حرمت به جسد مسلمان است، خلاصه می‌کند. و از نظر شافعی هم می‌توان گفت ایشان وجود مصلحت عمومی را مجوزی برای قطع و پیوند اعضا می‌داند. نگارنده پس از تحقیق همه جانبه در مسئله پیوند عضو، به این نتیجه رسیده که این عمل نه تنها از نظر شرع، بلا اشکال است بلکه در جایی که مستلزم نجات جان انسانی باشد براساس فتوای برخی فقها لازم و براساس فتوای برخی دیگر، حداقل جایز است.

امضاء استاد راهنما:

مقدمه

سپاس و ستایش مر خدای را جل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درفشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید و سلام و دورد بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز. و اما بعد...

موضوع پژوهش پیش رو بررسی فقهی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی است. امروزه بشر در زمینه های علوم پزشکی به پیشرفت های بزرگی دست یافته و بسیاری از بیماری هایی که روزگاری، با هر بار شیوع، هزاران انسان را به کام مرگ می برد، امروزه، کنترل یا به کلی ریشه کن شده است. در این میان، پیوند اعضا و بافت ها، که از جمله موضوعات حساس، پر ابعاد و معقول دنیای پزشکی است، هر روز گسترش بیشتری یافته و دانشمندان از آن به عنوان یکی از بهترین و موثرترین روشها، در درمان صدمات و بیماریها استفاده می کنند. مسئله پیوند اعضا، از سلسله مباحث مستحدثه است، که از یک سو نیازمند تبیین دقیق موضوع از دیدگاه پزشکی و از سوی دیگر، نیازمند استنباط حکم فقهی متناسب با مقتضیات زمان است؛ از همین رو، ابهامات فراوانی در جوانب گوناگون آن، از حیث پزشکی، فقهی، حقوقی، اخلاقی و اقتصادی مطرح گشته است. ویژگی این تحقیق این است که ما از دیدگاه دو علم فقه و طب و بررسی تطبیقی نظرات فقهای امامیه و شافعیه در این زمینه سعی در روشن نمودن اصل مسئله حرمت یا جواز پیوند اعضا داریم. از آنجا که برخورد جامعه، با مسئله پیوند اعضا و یا مرگ مغزی، زیاد مطلوب نمی باشد، تلاشهای فراوانی در سالهای اخیر از سوی رسانه ها و به خصوص صدا و سیما در این باره به عمل آمده تا با توجه به خیل بیماران نیازمند و در صف انتظار جهت پیوند، مردم بیشتر تشویق به اهدای اعضای مردگان مغزی خود به بیماران در شرف مرگ شوند، با وجود تمام این تلاشها، ولی هنوز هم افرادی که راضی به این عمل خداپسندانه شوند، اندکند. این مسئله نگارنده را بر آن داشت تا با استعانت از پروردگار متعال و با تلاش جدی، چهره ای روشن از موضوعی نو و تازه، عرضه نماید. باشد تا این تحقیق بتواند به اشاعه فرهنگ اهدای عضو کمکی هرچند اندک، نماید و با ترویج این فرهنگ حسنه و خداپسندانه، قدری از درد و رنج بیماران نیازمند بکاهد؛ چرا که اهدای عضو، اهدای زندگی است. این تحقیق، مشتمل بر سه فصل است که در فصل اول آن، به بررسی مرگ مغزی و پیوند اعضا از دیدگاه علوم پزشکی و فقه اسلامی، در فصل دوم به بررسی ادله موافقان و مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه امامیه و شافعیه و بالاخره در فصل سوم، به بررسی فقهی خرید و فروش اعضای بدن انسان پرداخته ام. در پایان یادآوری می شوم که تمام آنچه را که نگارنده در این

پژوهش نگاشته است، حسب توان بشری بوده و خالی از خطا و لغزشها نمی باشد لکن آنچه در این بحث به صواب بوده از توفیق قادر متعال می باشد و آنچه که دچار اشتباه و لغزش شده ناشی از لغزشهای نفس سرکش، می باشد که از مهربان بنده نواز، خواستار عفو خویش می باشم.

کلیات پژوهش

تعریف مسئله:

دانش پزشکی، بیش از سایر دانش‌ها با علم فقه در ارتباط است؛ چه اینکه بخش مهمی از پرسشهای نوپیدا، مانند مرگ مغزی، پیوند اعضا، تلقیح مصنوعی، شبیه سازی و ... از این دانش به حریم آن راه یافته است. از رویدادهای مهم و نوظهور در این زمینه، پدیده مرگ مغزی و پیوند اعضا است. گرچه این مسئله، بحثی نوپیدا است، ولی گستره و دامنه آن بسیار فراگیر می باشد، ارتباط این موضوع با بحث‌های فقهی - حقوقی و ارتباط آن با مباحث پزشکی و حتی مسائل فلسفی نفس، اقتضای پیدایی جستاری کامل را فراروی پژوهشگران قرار داده است؛ چه اینکه از سویی، آسیب دیدگان مرگ مغزی به مثابه یکی از منابع تأمین اعضای پیوندی در درمان بیماریهای غیر قابل علاج، افقهای جدیدی را در عالم جراحی پدید آورده‌اند، و از سوی دیگر، رعایت حدود الهی و احکام شریعت مقدس در این عرصه، اهمیتی مضاعف می‌یابد. با توجه به جدید بودن این موضوع در حوزه فقهی، نص صریح و خاصی، مبنی بر جواز و یا عدم جواز برداشت عضو از جسم انسان جهت معالجه دیگری وجود ندارد و همین امر موجب شده است که فقها نسبت به مسأله پیوند اعضا از جهت تصرف در بدن زندگان و مردگان، مواضع متفاوتی اتخاذ نمایند.

اهداف پژوهش:

پژوهش پیش رو، دارای اهدافی است که به طور اجمال عبارتند از:

- ۱- احکام اسلامی به ویژه در زمینه حکم فقهی برداشت و پیوند اعضا به جامعه پزشکان و مسئولین بخش بهداشت و نظام پزشکی کشور، اطلاع رسانی شود تا ایشان با آگاهی از حکم شرعی این مسئله، در هنگام برداشت عضو جهت پیوند، با خاطری آسوده و وجدانی آرام به انجام وظایف خود مبادرت ورزند.
- ۲- آگاه ساختن توده مردم، از فتاوی علمای اسلام در خصوص پیوند اعضا و منافع حاصله از این کار.
- ۳- و در نهایت تشویق مردم به اهدای اعضای عزیزانشان که دچار مرگ مغزی شده اند و تلاش برای فرهنگ سازی این مسئله در جامعه.

اهمیت موضوع پژوهش:

به دنبال، پیشرفت های فراوانی که در دانش پزشکی، پدید آمد، معیار تشخیص مرگ نیز تغییر اساسی نمود. لذا پس از پیدایش نظریه مرگ مغزی، پژوهش در جنبه های گوناگون آن، اهمیت فراوانی یافت. زیرا این مسئله، همواره دارای تردیدها و ابهامات فراوان بوده و همواره چالش های فراوانی را پیش روی بشریت

نهاده است؛ بنابراین نیازمند تأمل و بررسی دقیق می باشد. اهمیت این مسئله، زمانی بیشتر است که بدانیم به دنبال تشخیص مرگ مغزی، حکم به توقف مراحل درمانی و قطع و جداسازی دستگاههای حمایتی مصنوعی می شود. با توجه به خیل عظیم بیماران نیازمند به پیوند، که سالها در صف انتظار به سر می برند و با توجه به ناآگاهی مردم درباره مرگ مغزی و حکم شرعی آن، متأسفانه امروزه، مردم از انجام این عمل خدایسندانه سرباز می زنند و تعداد کسانی که راضی به اهدای عضو، شوند اندکند. از این رو لازم است جهت ارتقای آگاهی مردم در این باره، پژوهشها و مقالات فقهی و حقوقی فراوانی نوشته شود و کنفرانسها و همایش ها در سطح کشور برگزار شود، تا شاهد افزایش اهدای عضو در سطح جامعه باشیم.

سؤالات اصلی و فرعی پژوهش:

سوال اصلی: دیدگاه فقه امامیه و مذهب شافعی، درباره مرگ مغزی و پیوند اعضا چیست؟

سؤالات فرعی:

- ۱- نظر علما و فقها، درباره مرگ مغزی و پیوند اعضا چیست؟
- ۲- دلایل موافقان پیوند اعضا از دیدگاه امامیه و شافعیه چیست؟
- ۳- دلایل مخالفان پیوند اعضا از دیدگاه امامیه و شافعیه چیست؟
- ۴- حکم فقهی خرید و فروش اعضای بدن، از دیدگاه امامیه و شافعیه چیست؟
- ۵- حکم فقهی خرید و فروش خون و فرآورده های آن، از دیدگاه امامیه و شافعیه چیست؟

فرضیه پژوهش:

دین مبین اسلام، برای حیات انسان ارزش زیادی، قائل است از این رو جهت حفظ سلامتی و نجات جان وی، مراجعه به پزشک برای درمان بیماریها را ضروری دانسته است و یکی از راههای درمان بیماریها، پیوند اعضای سالم به جای اعضای ناسالم و از دست رفته است که شریعت اسلام، با بیان شرایط و ضوابط خاصی، آنرا جایز شمرده است.

روش و پیشینه تحقیق:

به علت توصیفی تحقیقی بودن این بحث، غالباً از روش کتابخانه ای استفاده نمودم و عمدتاً از کتابهای قرآن کریم و احادیث رسول اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع) و تفاسیر و کتابهای معتبر فقهی، در این باره بهره بردم. همچنین از سایت های اینترنتی و کتابخانه های دیجیتالی و نرم افزارها مانند مکتبه الشامله و مکتبه الجامع الاحادیث، استفاده نمودم.

گرچه امروزه از پیوند اعضای بدن، به عنوان مسئله ای جدید و مستحدث، یاد می شود ولی این مسئله قدمتی دو هزار ساله در تاریخ بشر دارد و علاوه بر آن در حوزه تمدن اسلامی نیز دارای پیشینه ای حدود هزارو چهارصد سال می باشد. به طوری که می توان به صراحت، بیان نمود که عمل پیوند اعضای بدن، در عصر پیامبر اسلام(ص) و امیرالمؤمنین(ع)، صورت پذیرفته است. با توجه به اهمیت مسئله پیوند اعضا در عصر امروز، تحقیقات اندکی در این زمینه انجام شده است که اجمالاً، به نمونه هایی از آنها اشاره می کنیم:

۱. نظری توکلی، سعید، پیوند اعضا در فقه اسلامی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۱ ش.

۲. لاریجانی، باقر، پیوند اعضا، تهران، انتشارات برای فردا، ۱۳۸۲ ش.

۳. گودرزی، فرامرز و مهرزادکیانی، پزشکی قانونی برای دانشجویان رشته حقوق، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۵ ش.

۴. قضایی، صمد، پزشکی قانونی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ ش.

۵. حبیبی، حسین، مرگ مغزی و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۰ ش.

۶. توفیقی، حسن و دیگران، مرگ مغزی، مجله علمی پزشکی قانونی، سال ۲، شماره ۸.

۷. امامی رضوی، حسن، پیوند اعضا، مجموعه مقالات پزشکی، ج ۵، بی جا، بی تا.

۸. تسخیری، محمدعلی، مصوبات المجمع الفقه الاسلامی در زمینه احکام شرعی پیوند اعضا، التوحید، شماره ۶، ۱۴۱۰ق.

۹. تسخیری، محمدعلی، مسئله پیوند عضو قطع شده در حد یا قصاص، مجموعه مقالات سمینار دیدگاه های اسلام در پزشکی، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۱ ش.

۱۰. قاضی بن براج، عبدالعزیز، المهدب، بی جا، موسسه نشر، بی تا.

۱۱. قرطبی، محمد، جامع الاحکام القرآن، بیروت، دارالاحیاء التراث الاسلامی، ۱۴۰۵ق.

۱۲. طهماسبی، علی اصغر و دیگران، مرگ مغزی، مجله پزشکی قانونی، سال ۲، شماره ۸.

۱۳. رضایی، اعتماد، مرگ مغزی، مجموعه مقالات و گفتگوهای دومین سمینار دیدگاه های اسلام در پزشکی، ج ۲.

۱۴. خوئی، ابوالقاسم، مبانی تکمله المنهاج الصالحین، نجف اشرف، انتشارات آداب، بی تا.

۱۵. حلی، حسن بن یوسف، تذکره الفقهاء، بی جا، انتشارات رضوی، بی تا.

۱۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دارالاحیاء التراث الاسلامی، بی تا.

۱۷. مومن، محمد، کلمات سدیدة فی مسائل جدیدة، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۵ق.

۱۸. محقق، محمدعلی، ماوراء زندگی، تهران، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۱۳۸۰ش.

۱۹. ستوده، حمید، مرگ مغزی، پردازش فقهی حقوقی، قم، مرکز فقهی ائمه اطهار(ع)، ۱۳۹۱ش.

۲۰. رحمتی، محمد، مرگ مغزی از منظر فقه و حقوق، تهران، انتشارات حقوقی، ۱۳۹۱ش.

۲۱. شافعی، محمدبن ادریس، الام، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۴ق.

فصل اول: بررسی مرگ مغزی و پیوند اعضا از دیدگاه علوم پزشکی و فقه اسلامی

۱-۱ مراحل حیات و معیارهای شناخت مرگ طبیعی در علوم پزشکی

۱-۱-۱ مراحل حیات

حیات انسانی که فقدان آن مرگ نامیده می شود دارای مراحل به شرح ذیل می باشد:

مرحله اول: حیاتی است که انسان در حال بیداری از آن بهره مند است که مشتمل بر حس، حرکت و شعور است.

مرحله دوم: حیات جسدی است که همان حیات در حال خواب است. خواب نیز مراتبی دارد مراتب ابتدایی خواب تا حدودی با بیداری، حس و حرکت توأم است، ولی وقتی انسان کاملاً به خواب رود، فاقد حرکت و شعور خواهد بود.

مرحله سوم: حیات عضوی است که همان باقی ماندن حیات در بعضی از اعضای بدن پس از مرگ انسان است و آن زمانی است که مراکز عالی مغز از بین رفته است، گرچه قلب با کمک وسایل فنی پزشکی به کار خود ادامه می دهد. کلمه حیات در این جا بر انسان اطلاق نمی شود بلکه بر آن اعضای از بدن که هنوز زنده هستند مثل قلب، کبد، کلیه ها و سایر اعضا به جز مغز اطلاق می شود. حیات عضوی مدت محدودی دارد که بیش از دو هفته ادامه نخواهد یافت. در طول این مدت اعضای مذکور به همان نحوی که خود شخص تغذیه می شد، تغذیه می شوند و این مقدار از حیات برای موفقیت آمیز بودن پیوند عضو ضرورت دارد.

مرحله چهارم: حیات بافتی ((Tiscoes Life است که در سلولهای بدن انسان موجود است.

مرحله پنجم: حیات سلولی (Cellular Life) است که در آزمایشگاهها، یک سلول یا بیشتر را در ظروف شیشه ای نگه می دارند و با معاینات معینی این سلول یا سلولها را تغذیه می کنند. معمولاً نگهداری آنها به منظور انجام تحقیقات آزمایشگاهی انجام می گیرد. (حبیبی، ۱۳۸۰: ۴۳)

این مراحل با یک سلول که همان تخمک بارور شده است، آغاز می شود. سپس با تقسیم و تکثیر آن سلول، حیات بافتی بوجود می آید. سپس بسیاری از اعضای بدن مانند قلب شکل می گیرد و حیات عضوی ایجاد می شود و این حیات تا قبل از زمان دمیده شدن روح است. پس از آن، جنین بر حسب زمان خواب و بیداری از حیات جسدی و حیات انسانی برخوردار می شود. بر عکس زمانی که انسان می میرد، ابتدا از حیات انسانی در حال بیداری، محروم می شود پس از آن حیات جسدی پایان می پذیرد و سپس حیات عضوی و بافتی و در نهایت نیز سلول ها می میرند. (همان: ۴۳-۴۴)

۲-۱-۱ معیارهای شناخت مرگ طبیعی

در علم پزشکی تعاریف زیادی درباره مرگ شده است که به یکی از این تعاریف ها اشاره می کنیم: مرگ عبارت است از توقف حرکت خون و هوا که از علایم حیاتند، معیار آن ایستادن قلب بر روی نوار قلبی و قطع شدن تنفس است. از آنجا که با پیشرفت علوم پزشکی حالت هایی برای بیمار پیش می آید که در آن می توان به حرکت قلب و حتی تنفس شخص با دستگاه های پزشکی ادامه داد در عین حال شخص از نظر پزشکی مرده محسوب می شود این امر باعث شده عده ای تعریف یاد شده را نپذیرند و با تغییر آن مرگ را چنین تعریف کنند: وجود برخی از نشانه های زندگی در اعضا یا سلولهای بدن منافاتی با تحقق مرگ ندارد و به بیان دیگر این علایم برای حکم به زنده بودن جسد کافی نیست بلکه ضروری است همکاری بین اعضای بدن هم وجود داشته باشد. (قضایی، ۱۳۷۳: ۳۲)

این تغییرات در تعریف مرگ، تلاش برای ارائه تعریف دقیق تری بوده تا علاوه بر تأمین نظر قدما بتواند با معیارهای جدیدی که در تعریف مرگ ارائه شده سازگار باشد و در نهایت مرگ مغزی را هم فرا بگیرد. با وجود این، تعریف اخیر می تواند شامل حالت کمای عمیق نیز شود که در واقع حالت مرگ نیست. شایان ذکر است که پزشکان نیز همانند فقها، پس از ارائه تعریف مرگ طبیعی علایمی را هم برای دست یابی به مصادیق مرگ ذکر کرده اند که به طور خلاصه این علایم بالینی را می توان چنین برشمرد: بی حرکتی کامل، پریدگی رنگ و قیافه مخصوص، شل بودن عضلات، گشاد بودن مردمک چشم، افتادن فک تحتانی، از بین رفتن کامل تمامی حس ها و فقدان تنفس و جریان خون. در این بین، نشانه بسیار مهم توقف قلب و جریان خون است و با توجه به اینکه از نظر بالینی، تشخیص توقف کامل قلب امکان پذیر نیست و ممکن است با وجود سکوت کامل قلب در معاینات گوناگون، جریان خفیفی وجود داشته باشد که سلولهای مغزی را در حال حیات نگه دارد، پزشکان برای تشخیص آن به آزمایش هایی مثل الکترو کاردیوگرافی، آرتوریوتومی یا قطع شرایین، آزمایش ایکار، آزمایش ربویا و معاینات چشمی متوسل می شوند. پس از مرگ نیز پدیده های نعشی در بدن ظاهر می شود که عبارت است از: سرد شدن و سخت شدن جسد یا جمود نعشی، کبودی جسد